Památník svobody a jednoty v Berlíně

*Několik poznámek k debatě o potřebě
„pozitivních památníků“ v Německu*

Tomáš Vilímek

„My Němci si to s památníky a pamětními místy značně komplikujeme. Spor se rozhořel i o památník německé jednoty. Neschopnost slavit a neschopnost truchlit spolu úzce souvisí, a lze je tedy překonat pouze společně. Památníky hanby a smutku, hrdosti a radosti jsou nutnými základními kameny nového Německa a nového spolkového hlavního města,“ konstatovali autoři otevřeného dopisu z května 1998, který byl adresován kancléři Helmutu Kohlovi a dalším státním činitelům. U příležitosti blížícího se desátého výročí „pokojné revoluce“ (*friedliche Revolution*) poukázala touto formou čtveřice poslanců Spolkového sněmu, mezi nimiž byl například i poslední předseda východoněmecké vlády Lothar de Maizière, na potřebu vytvoření nového památníku, oslavujícího „vítězství svobodného, demokratického a národního hnutí“ v Německu i v Evropě.¹ Vzniklou „Iniciativu památníku německé jednoty“ (*Initiative Denkmal Deutsche Einheit*) podpořila záhy řada významných osobností včetně evangelického faráře a bývalého politika Rainera Eppelmannna, blízkého přítele klíčové postavy východoněmeckého disentu Roberta Havemanna, či teologa Richarda Schrödera, jenž v souvislosti s tehdejší hektickou debatou

1 MAUSBACH, Florian ad.: Initiative Denkmal Deutsche Einheit, Berlin, 13.5.1998. In: APELT, Andreas H.: *Der Weg zum Denkmal für Freiheit und Einheit*. Schwalbach/Ts., Wochenschau 2009, s. 33–35, zde s. 34 n. Památníku je věnována i informačně bohatá webová stránka Německé společnosti. Srv. Freiheits- und Einheitsdenkmal [online]. Dostupné z: <http://www.freiheits-und-einheitsdenkmal.de/bereich-aktuell/aktuelles.html> [cit. 2015-09-30].

o vzniku Památníku holokaustu vyslovil názor, že si žádný národ trvale nevystačí pouze s orientací na vlastní selhání.²

Přes značné úsilí iniciátorů, kteří byli v létě 2008 za svou angažovanost ve věci berlínského Památníku svobody a jednoty (dále jen Památník) vyznamenáni národní cenou Německé společnosti (*Deutsche Gesellschaft e.V.*), se nakonec oslavy pětadvacátého výročí pádu Berlínské zdi (9. listopadu 2014) v německé metropoli musely obejít bez Památníku a nejinak tomu bylo i při jubilejních oslavách znovusjednocení v říjnu 2015. Podle všeho si návštěvníci Berlína i jeho obyvatelé počkají na Památník ještě několik let a zůstává tak otázkou, zda u něj bude možné oslavit alespoň třicáté výročí zhroutení komunistického režimu v roce 2019. O poznání hůře přitom dopadl obdobný projekt, jímž chtělo vedení města Lipska uctít statečnost svých občanů, kteří se 9. října 1989 nenechali odradit zvěstmi o plánovaném masakru a přes sedmdesát tisíc jich naopak přišlo v tento „den rozhodnutí“ (*Tag der Entscheidung*) do centra města, aby pokračovali v cyklu takzvaných pondělních demonstrací (*Montagsdemonstrationen*).³ Namísto slavnostního odhalení lipského Památníku svobody a jednoty, který měl být dle vítězného návrhu tvořen sedmdesáti tisíci barevnými pohyblivými kvádry k sezení, majícími „symbolizovat pohyb mnoha individuů v geometricky pestrobarevném poli“, ⁴ byl v prosinci 2014 projekt dočasně zastaven a městu dokonce hrozilo, že bude muset vrátit přes čtyři sta tisíc euro poskytnutých dotací.⁵ Jistá naděje na jeho realizaci však stále trvá.

Je přitom poněkud udivující, že se doposud nepodařilo realizovat projekt berlínského Památníku, když se jej v roce 2005 ujala Německá společnost a 9. listopadu 2008 se dokonce Spolkový sněm usnesl na tom, že do jubilejního roku 2009 vznikne Památník, který má připomínat nejen „pokojnou revoluci“ roku 1989, ale i znovunabytí německé státní jednoty.⁶ Podobně jako Památník holokaustu, který byl v centru Berlína slavnostně odhalen v květnu 2005, provází i Památník svobody a jednoty mimořádně zajímavá debata, která se svým způsobem stala pomníkem sama o sobě.

V říjnu 2013 se ve Výmaru konalo již dvanácté mezinárodní sympozium Nadace Ettersberg, které bylo věnováno památníkům demokratických zlomů po roce 1945 ve středovýchodní Evropě a kritické reflexi jejich funkcí a forem. Jak dokumentuje

2 SCHRÖDER, Richard: Brauchen wir ein nationales Freiheits- und Einheitsdenkmal? In: *Deutschland Archiv*, roč. 40, č. 1 (2007), s. 131–136, zde s. 135.

3 K problematice lze doporučit například: KUHN, Ekkerhard: „*Wir sind das Volk!*“: *Die friedliche Revolution in Leipzig, 9. Oktober 1989*. Berlin, Ullstein 1999; KOWALCZUK, Ilko-Sascha: *Endspiel: Die Revolution von 1989 in der DDR*. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung 2009.

4 ECKERT, Rainer: Leipzig als Ort eines nationalen Freiheits- und Einheitsdenkmals? In: VEEN, Hans-Joachim – KNIGGE, Volkhard (ed.): *Denkmäler demokratischer Umbrüche nach 1945*. Köln/R. – Weimar – Wien, Böhlau 2014, s. 239–258, zde s. 251.

5 VEHN, Evelyn ter: Einheitsdenkmal: Leipzig muss Fördermittel zurückzahlen: Platz droht Umbenennung. In: *Leipziger Volkszeitung* (10.12.2014). Dostupné online z: <http://www.lvz.de/Leipzig/Lokales/Einheitsdenkmal-Leipzig-muss-Foerdermittel-zurueckzahlen-Platz-droht-Umbenennung> [cit. 2015-09-30].

6 APELT, A. H.: *Der Weg zum Denkmal für Freiheit und Einheit*, s. 169.

publikace, která ze setkání vzešla,⁷ tematizovali autoři jednotlivých referátů i účastníci závěrečné pódiové diskuse problematiku památníků a vzpomínkových míst po roce 1989 a nemalý prostor byl vyčleněn i otázce „pozitivních památníků“, mezi které bezesporu patří všechny realizované⁸ i nerealizované památníky svobody a jednoty v Německu.

Mimořádně přínosný byl referát německého historika Christopha Cornelißena, který se dlouhodobě věnuje otázkám „kultury vzpomínání“ (*Erinnerungskultur*) a „vzpomínkových míst“ (*Erinnerungsorte*).⁹ Autor v něm mimo jiné upozornil, že konflikty o národní památníky jsou typickým průvodním jevem demokratických zlomů, což potvrzuje do té doby, dokud bude moderní společnost vnímat pomníky a památníky jako jednu z možných forem historicko-politické sebe prezentace. Při posuzování debaty o památnících považuje za nezbytné si uvědomit, že jsou vždy záležitostmi určité specifické sociální, politické či kulturní skupiny lidí, a nikdy tedy nebudou vítány celým národem, byť budou prezentovány v celonárodním duchu. Vždy se bude jednat o projev selektivního vnímání dějin, který se s různou mírou úspěšnosti snaží „transformovat určitou představu o historických událostech“. Po roce 1945, a zejména v rámci „památníkového boomu“¹⁰ po roce 1989, se klasické pojetí národních památníků, vyžadujících od návštěvníků jednostrannou identifikaci s nimi, dostalo do konfliktu s demokraticky ukotvenou „kulturou vzpomínání“.¹¹

Podle socioložky a historičky umění Stefanie Endlichové lze od devadesátých let vypořádat zřetelný příklon ke kritickému a často i iritujícímu ztvárnění památníků, snažícímu se o interakci s návštěvníky.¹² Centrálně státně řízená „hegemoniální kultura vzpomínání“ v zemích východního bloku byla po roce 1989 postupně nahrazována navzájem si konkurujícími „vzpomínkovými kulturami“, jejichž pestrost představuje dle litevského historika Alvydase Nikžentaitise jeden z důležitých

7 VEEN, H.-J. – KNIGGE, V. (ed.): *Denkmäler demokratischer Umbrüche nach 1945*.

8 Dne 3. října 2011 byl například v saském Zwickau odhalen Památník svobody a jednoty od umělkyně Eriky Harbortové, který je tvořen originálním segmentem Berlínské zdi, na jehož vrcholu jsou umístěny tři kovové figury. Ke stejnému datu byl pak v nedalekém Aue veřejnosti nabídnut skromný Památník jednoty (srv. Einheitsdenkmal Aue (inkl. Fotos). In: *Magazin Aue* [online]. Oktober 3, 2011 [cit. 2015-09-30]. Dostupné z: <http://magazin-aue.de/2011/10/einheitsdenkmal-aue-inkl-fotos/>). V obou případech se však jedná o menší památníky regionálního významu.

9 CORNELIßEN, Christoph: *Erinnerungskulturen*, Version 2.0. In: *Docupedia-Zeitgeschichte* [online]. Oktober 22, 2012 [cit. 2015-09-30]. Dostupné z: https://docupedia.de/zg/Erinnerungskulturen_Version_2.0_Christoph_Corneli%C3%9Fen.

10 V práci o místech paměti vztahujících se k druhé německé diktatuře evidují autoři přes šest set rozmanitých míst, z nichž naprostá většina vznikla až po roce 1989 (srv. KAMINSKY, Anne (ed.): *Orte des Erinnerns: Gedenkzeichen, Gedenkstätten und Museen zur Diktatur in SBZ und DDR*. Berlin, Ch. Links 2007).

11 CORNELIßEN, Christoph: *Erinnerungskulturen in Stein: Nationaldenkmäler in Demokratien seit der Amerikanischen Revolution*. In: VEEN, H.-J. – KNIGGE, V. (ed.): *Denkmäler demokratischer Umbrüche nach 1945*, s. 37–60, zde s. 42.

12 ENDLICH, Stefanie: *Denkmäler und Mahnmale zur NS-Diktatur*. In: *Tamtéž*, s. 61–88, zde s. 76.

Vítězný návrh veřejné soutěže o berlínský Památník svobody a jednoty. Nápis na pomníku vyjadřuje motto pokojné revoluce z podzimu 1989 a německého znovusjednocení o rok později: *My jsme lid. Jsme jeden národ.* (foto Bundeszentrale für politische Bildung, Berlín)

cie“.¹⁵ Německý historik Bernd Faulenbach zde konstatoval, že Německo je dnes zemí pamětních míst a památníků, z nichž většina je sice věnována historické zátěži, najdou se však mezi nimi i takové, které odkazují k pozitivním tradicím německých dějin. S ohledem na jejich rozporuplnost, vyznačující se přemírou zvratů, je mimořádně obtížné sladit polaritu německé rozdělené minulosti v rámci demokratické „kultury vzpomínání“, a právě proto je dle Faulenbacha „německá národní kultura vzpomínání“ představitelná pouze jako rozmanitá a paralelně působící formy vzpomínání. V centru současné „vzpomínkové kultury“ v Německu je období nacismu a jeho obětí, zejména holokaustu, a nic na tom v zásadě nezměnil ani rok 1989. Přes dimenzionální nesrovnatelnost míry zločinů holokaustu by však neměly být upozaděny oběti druhé, komunistické diktatury a vedle negativní tradice by tak měly být zohledněny i tradice pozitivní.¹⁶

„Téměř dvousetleté dějiny rozporuplného, nehotového a démonu nacionalismu hnaného národa dospěly (zlomem v roce 1990) ke svému konci,“ konstatovali autoři práce o německých vzpomínkových místech, v jejichž disparitnosti a rozporuplnosti se dle nich zrcadlí předchozí vývoj německých dějin.¹⁷ Řada německých historiků

znaků demokracie.¹³ Rovněž lotyšský literární vědec a člen pobaltské historické komise Valters Nollendorfs vyslovil ve Výmaru názor, že demokratický stát by neměl realizovat ideologickou památníkovou politiku. Té by se měly zhostit spíše občanské iniciativy. Problém je však v tom, že se za těchto okolností obtížněji dosahuje společenský konsenzus o událostech a jevech zatěžujících národní minulost.¹⁴

V rozsáhlé kolektivní publikaci o „místech vzpomínání“ na oběti německých diktatur dvacátého století vyslovili autoři názor, že „mnohobratrné vzpomínání na tyto kapitoly německých dějin prohlubuje naše vědomí svobody, práva a demokra-

13 NIKŽENTAITIS, Alvydas – ČEPAITIENĚ, Rasa: Über die Brüchigkeit homogener Erinnerungskultur: Der Fall Litauen. In: *Tamtéž*, s. 115–130, zde s. 115 a 130.

14 NOLLENDORFS, Valters: Denkmäler zum Nachdenken: Lettland während und nach der Singenden Revolution. In: *Tamtéž*, s. 91–113, zde s. 110.

15 KAMINSKY, A. (ed.): *Orte des Erinnerns*, s. 7.

16 FAULENBACH, Bernd: Diktaturerfahrungen und demokratische Erinnerungskultur in Deutschland. In: *Tamtéž*, s. 15–24, zde s. 22.

17 FRANÇOIS, Etienne – SCHULZE, Hagen: *Deutsche Erinnerungsorte: Eine Auswahl*. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung 2005, s. 10.

i sociálních vědců upozornila, že rok 1989 představuje mimořádně důležitý zlom v německých dějinách. „Rok 1989 byl velkým rokem v dějinách svobody a demokracie. Na tom se nedá nic změnit, i když dnes již víme,“ napsal v polovině devadesátých let známý historik Jürgen Kocka, „že v dějinách není nic zadarmo a událostmi let 1989/1990 nebylo pouze odstraněno staré zlo, nýbrž také umožněno nové.“¹⁸ Rovněž sociální antropoložka Aleida Assmannová vyzvedla význam roku 1989 pro vytváření nové „kulturní paměti“, jejíž součástí se stali jak hrdinové, tak oběti. Dle jejího soudu vznikla v Německu specifická forma „sebekritického vzpomínání“, která byla v následujícím období za pomoci politického vzdělávání, neutuchající občanské angažovanosti a mediální prezentace historických témat systematicky rozvíjena. Autorka však soudila, že se „německá vzpomínková kultura“ nachází (v roce 2013) na rozcestí, a že je proto zapotřebí položit si otázku, kam se má dále ubírat. Problematika holokaustu je sice stále dominantní, s neodvratným zánikem éry jeho pamětníků však přicházíme o jejich funkci zprostředkovatelů mezi dějinami jako osobní zkušeností a pouhým učivem.¹⁹

Iniciativu za Památník svobody a jednoty lze v mnoha ohledech chápat jako snahu rozšířit „imperativní sémantiku“,²⁰ kladoucí důraz pouze na to, co nesmí být zapomenuto, o odkaz na události a jevy, jež by měly být připomínány. Svým způsobem jde o pokus etablovat „vzpomínkově politický protipól“, mající vytvořit „pozitivní nabídku na identifikaci“. ²¹ To není jistě lehký úkol, neboť v Německu byla hned po roce 1990 přítomna obava, přetrvávající do současnosti, aby v rámci všeobecné euforie ze sjednocení nedošlo k potlačení vzpomínek na nacismus a jeho zločiny. Mluvit o německé „kultuře vzpomínání“ tak bude dle historika a politologa Hans-Joachima Veena vždy spojeno se zločiny národního socialismu, bylo by však současně chybou nepokusit se „vybalancovat vzpomínky na oběti obou diktatur“ a nevyvarovat se jak specifické „posedlosti vinou“, tak snahy odsunout ji do zapomnění.²² Stejný autor pak v odkazu na historika Reinharta Kosellecka, rozlišujícího „negativní“ a „pozitivní paměť“, ²³ upozornil, že Německo potřebuje jak „negativní

18 KOCKA, Jürgen: *Vereinigungskrise: Zur Geschichte der Gegenwart*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 1995, s. 34.

19 ASSMANN, Aleida: *Das neue Unbehagen an der Erinnerungskultur: Eine Intervention*. München, C. H. Beck 2013.

20 Viz REEMTSMA, Jan Philipp: Wozu Gedenkstätten? In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, roč. 60, č. 25–26 (2010), s. 3–15, zde s. 3.

21 SCHÖNFELD, Martin: Ein erinnerungspolitischer Gegenpol: Das geplante „Freiheits- und Einheitsdenkmal“ in Berlin. In: *Zeithistorische Forschungen / Studies in Contemporary History*, roč. 6, č. 1 (2009), s. 129–139, zde s. 129.

22 VEEN, Hans-Joachim: Einführung. In: MÄRZ, Peter – VEEN, Hans-Joachim (ed.): *Woran erinnern? Der Kommunismus in der deutschen Erinnerungskultur*. Köln/R. – Weimar – Wien, Böhlau 2006, s. 7–13, zde s. 13.

23 Koselleck upozornil, že mnohé zlé z minulosti se podařilo politicky přeměnit v pozitivní obraz hrdinných obětí. Zločiny nacismu však něco podobného neumožňují. Autor současně vyslovil tezi, že Němci si při vzpomínání na hrůzy nacismu nemohou vystačit pouze s oběťmi, nýbrž musí nutně zakomponovat i rozměr pachatelů. „Naší povinností je,“ konstatoval Koselleck, „vzpomínat na pravdu, platící pro všechny mrtvé i jednotlivé kauzy.“

památníky“, připomínající oběti obou diktatur, tak „památníky pozitivní“, které se pojí k odboji, občanské angažovanosti, boji za svobodu a demokratickým zlomům.²⁴

Již během debaty o možném ideovém poselství Památníku svobody a jednoty, která se naplno rozhořela v roce 2008, bylo patrné, že iniciátoři do něj vkládají očekávání, jejichž naplnění nebude lehkým úkolem. Florian Mausbach, zastávající funkci předsedy Spolkového úřadu stavebnictví a prostorového plánování, se v této souvislosti vyslovil pro „občanský památník“, který by „povzbuzoval k občanské statečnosti, bez níž by nebylo možné svobodu, demokracii a národní jednotu ani získat, ani uhájit“. Odmítl přitom podobu „reprezentativního státního monumentu“ a neváhal přirovnat „město bez památníků k bytu bez obrazů“.²⁵ Podle dalšího z iniciátorů, tehdejšího spolkového pověřence pro otázky lidských práv a humanitární pomoci Güntera Nookeho, „se měl Památník stát symbolickým středem a místem setkávání debatující demokracie“ a jeho umístění v centru Berlína (v těsné blízkosti Zámeckého náměstí) na podstavci, který zde zbyl po odstranění monumentální jezdecké soše císaře Viléma I., pak mělo manifestovat „sjednocení zdola“ a vytvořit účinnou dějinnou kontrapozici k císařskému „sjednocení shora“.²⁶ Ve snaze vyzdvihnout „dlouhou tradici svobody v německých dějinách“ se koncepce spolkové vlády z roku 2007²⁷ přiklonila k původní vizi Iniciativy památníku německé jednoty z roku 1998, zdůrazňující vzájemný vztah revolučních událostí let 1848 a 189 a navrhuje, aby se soutěž o umělecké ztvárnění Památníku nesla v duchu klíčových hesel roku 189: „My jsme lid!“ „Jsme jeden národ!“²⁸

Jak se posléze ukázalo, přispělo právě toto příliš ambiciózní pojetí Památníku k tomu, že se expertní komise nedokázala shodnout na žádném z více než pěti set došlých uměleckých návrhů, z nichž některé nabyly poněkud bizarních forem. Zatímco jeden z projektů například navrhoval Památník ve tvaru obrovského pozlaceného banánu, pokládal jiný umělec za vhodné umístit v centru Berlína něko-

(KOSSELLECK, Reinhart: Formen und Traditionen des negativen Gedächtnisses. In: KNIGGE, Volkhard – FREI, Norbert (ed.): *Verbrechen erinnern: Die Auseinandersetzung mit Holocaust und Völkermord*. München, C. H. Beck 2002, s. 21–32, zde s. 29.)

24 VEEN, Hans-Joachim: Einführung. In: VEEN, H.-J. – KNIGGE, V. (ed.): *Denkmäler demokratischer Umbrüche nach 1945*, s. 7–12, zde s. 8 (viz pozn. 4).

25 MAUSBACH, Florian: Über Sinn und Ort eines nationalen Freiheits- und Einheitsdenkmals. In: APELT, A. H.: *Der Weg zum Denkmal für Freiheit und Einheit*, s. 12–30, zde s. 12 n. a 29 (viz pozn. 1).

26 NOOKE, Günter: Ein Denkmal für die Einheit in Freiheit? Formen der Auseinandersetzung mit der DDR. In: MÄRZ, P. – VEEN, H.-J. (ed.): *Woran erinnern?*, s. 111–122, zde s. 112.

27 APELT, A. H.: *Der Weg zum Denkmal für Freiheit und Einheit*, s. 170.

28 Tato hesla zaznívala ve východoněmeckých městech při protirežimních demonstracích v roce 1989. Zatímco tím prvním – *Wir sind das Volk* – *wir sind keine Rowdys!* – reagovali v říjnu lidé na dezinformační kampaň východoněmeckých médií, snažící se vytvářet dojem, že v ulicích protestují nějací chuligáni, dali východoněmečtí občané druhým heslem zřetelně najevo, že již nevěří v možné reformy NDR a přejí si tak sjednocení. Transparenty s heslem *Wir sind ein Volk* se přitom objevily až v listopadu a v prosinci k nim přibyla i verze *Deutschland einig Vaterland!*. (Srv. ZWAHR, Hartmut: „Wir sind das Volk!“ In: FRANÇOIS, E. – SCHULZE, H.: *Deutsche Erinnerungsorte*, s. 477–489; LINDNER, Bernd: *Die demokratische Revolution in der DDR 1989/90*. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung 1998, s. 114.)

likametrovou postavu tlačící nákupní vozík a připomenout tak „spotřebitele jako hrdinu dnešní doby“. Poněkud nepatřičně by jistě působila i monumentální žirafa, která dle rakouského autora projektu pevně stojí na zemi, a přesto má hlavu v oblacích a hledí tak s nadějí do budoucnosti.²⁹ Více než čtvrtina návrhů se ukázala jako zcela nevhodná a porota byla v roce 2009 nucena výběrové řízení ukončit s tím, že nová soutěž se bude vztahovat pouze k událostem let 1989/1990.³⁰ Pověřenec spolkové vlády pro kulturu a média Bernd Neumann koncem roku 2009 připustil jisté „přetížení prvního výběrového řízení“, vyslovil však současně naději, že se do 3. října 2010 podaří vybrat vítěze nové soutěže o Památník, jejímž tematickým těžištěm bude „pokojná revoluce“, pád Berlínské zdi a znovusjednocení.³¹

Se svými vizemi se tentokráte přihlásilo bezmála čtyři sta umělců a architektů, z nichž necelé tři desítky postoupily do užšího výběru a tři byli nakonec oceněni jako vítězové s tím, že návrhy je nutné ještě drobně upravit. V dubnu 2011 nakonec Bernd Neumann představil konečného vítěze, kterým se stal společný projekt stuttgartské architektonické kanceláře Johannes Milla a berlínské umělkyně Saschi Waltzové nesoucí název „Občané v pohybu“ (*Bürger in Bewegung*), jenž byl v časopise *Die Zeit* označen za „esteticky šťastný znak poučené německé demokracie“.³² Památník svobody a jednoty by tak měl mít formu bezmála šedesát

Vítězný návrh berlínského Památníku svobody a jednoty „Občané v pohybu“ s projekcí umělého osvětlení (foto Bundeszentrale für politische Bildung, Berlín)

29 Více k jednotlivým návrhům například SCHÖNFELD, M.: *Ein erinnerungspolitischer Gegenpol*, s. 135–138 (viz pozn. 21).

30 V souvislosti s jednotlivými návrhy je vhodné upozornit, že přibližně pětina z nich se inspirovala vítězným návrhem umělecké soutěže pro studenty německých vysokých škol, kterou v roce 2007 vyhlásila Spolková nadace pro zpracování diktatury SED. Návrh studentky Bernadette Böbelové – dva ocelové půlkruhy, které z určitého úhlu pohledu vytvářejí zdání kruhu jednoho – byl oceněn v listopadu 2007 v Berlíně. (Srv. KOLLERHOFF, Sven Felix: *Entwürfe, die fast zum Denkmal geworden wären*. In: *Die Welt* (5.5.2009). Dostupné online z: <http://www.welt.de/kultur/article3681001/Entwurfe-die-fast-zum-Denkmal-geworden-waeren.html> [cit. 2015-09-30]. K samotné studentské soutěži srv. Wettbewerb „geschichts-codes“ zur Errichtung eines Freiheits- und Einheitsdenkmals in Berlin. In: APELT, A. H.: *Der Weg zum Denkmal für Freiheit und Einheit*, s. 147–161.)

31 JÜRGENS, Isabell: Neuer Wettbewerb für Einheitsdenkmal startet 2010. In: *Berliner Morgenpost* (30.12.2009). Dostupné online z: <http://www.morgenpost.de/berlin/article102249103/Neuer-Wettbewerb-fuer-Einheitsdenkmal-startet-2010.html> [cit. 2015-09-30].

32 CAMMANN, Alexander: Einheitsdenkmal: Deutschland, knie Dich nieder! In: *Die Zeit*, roč. 65, č. 41 (7.10.2010). Dostupné online z: <http://www.zeit.de/2010/41/Wiedervereinigung-Einheitsdenkmal> [cit. 2015-09-30].

metrů dlouhé zakulacené plošiny či skořápky, která bude volně přístupná návštěvníkům. Na vnitřní straně budou umístěna obě vůdčí hesla revolučních událostí z let 1989/1990 a v případě, že se na jedné straně plošiny sejde dostatečný počet lidí, uvedou celou konstrukci – podobnou houpačce – do pohybu. Podle germanisty, historika a spoluzakladatele Německé společnosti Andrease H. Apelta obsahuje návrh „Občané v pohybu“ tři základní myšlenky. Zaprvé, občané, kteří prokázali svou statečnost během podzimních protirežimních demonstrací, představují základnu současné svobody a jednoty v Německu. Zadruhé, Památník neláká pouze k pozorování zvnějšku, nýbrž vybízí návštěvníky k tomu, aby do něj vstoupili a stali se na krátký čas jeho integrální součástí. A konečně zatřetí, možnost společného rozpořádání Památníku lze přirovnat k potřebě „stálého angažmá“, bez kterého se žádná demokracie neobejde.³³

Faktem zůstává, že výsledek soutěže zdaleka nenadchl všechny aktéry debaty o Památníku, což však s ohledem na jejich profesní i ideovou pestrost není ničím překvapujícím. Zatímco jedni kritizovali „banálnost politických alegorií“ či „cementování politické ideologie“,³⁴ popřípadě pochybovali o historické autentičnosti zvoleného místa,³⁵ vítali jiní možnost participace, obávali se však možného patetického vyznění.³⁶ Označení jako „houpačka jednoty“ (*Einheitswippe*), „houpačka Německa“ (*Deutschlandwippe*) či „Neumannova houpačka“ (*Neumann-Scheukel*), která se objevila v médiích a záhy zdomácněla i v lidové řeči, však naznačují, že občané k Památníku zaujali prozaičtější postoj. V případě, že se jej nakonec podaří realizovat, stane se bezesporu turistickým lákadlem, jistým centrálně umístěným místem zábavy, které však nevylučuje, aby se z něj stalo i „místo svobody“, jak v rozhovoru v roce 2011 vyjádřila své přání autorka Sascha Waltzová.³⁷

33 APELT, Andreas H.: Das Freiheits- und Einheitsdenkmal in Berlin. In: VEEN, H.-J. – KNIGGE, V.: *Denkmäler demokratischer Umbrüche nach 1945*, s. 231–238, zde s. 237.

34 V rámci panelové diskuse v říjnu 2013 se v tomto duchu vyjádřili například kulturní historik Michael Diers či historik a didaktik Volkhard Knigge (srv. LEPPERT, Manuel: Braucht die Demokratie Denkmäler? Abschlussdiskussion des 12. Internationalen Symposiums der Stiftung Ettersberg. In: *Tamtéž*, s. 267–276, zde s. 269 a 274).

35 Historik a znalec dějin východní Evropy Karl Schlögel vyslovil názor, že „Berlín nepotřebuje další místo pro inscenaci“, neboť disponuje řadou míst, která by Památníku propůjčila větší míru autenticity (SCHLÖGEL, Karl: Wir brauchen die Wippe nicht. In: *Die Welt* (28.5.2011), s. 1. Dostupné online z: http://www.welt.de/print/die_welt/vermisches/article13399337/Wir-brauchen-die-Wippe-nicht.html [cit. 2015-09-30]).

36 VAHLAND, Kia: Einheitsdenkmal in Berlin: Demokratie zum Schaukeln. In: *Süddeutsche Zeitung* (14.4.2011). Dostupné online z: <http://www.sueddeutsche.de/kultur/zum-entwurf-des-einheitsdenkmals-demokratie-zum-schaukeln-1.1084869> [cit. 2015-09-30].

37 Autorka v roce 2011 odmítla, že by vytvořila nějakou „houpačku“, a označila návrh za „velké pódium“, symbolizující odvalu občanů, bez kterých by Berlínská zeď nikdy nepadla. Vyslovila současně naději, že se stane místem vzájemného setkávání různých lidí, na kterém by bylo možné konat řadu kulturních akcí. Pravdou zůstává, že autorka pro neshody se stuttgartskou architektonickou kanceláří nakonec z projektu odstoupila, aniž by tím však znemožnila realizaci celého projektu. (Srv. WALTZ, Sascha: Das Einheitsdenkmal ist keine Wippe. In: *Berliner Morgenpost* (14.8.2011). Dostupné online z: <http://www.morgenpost.de/kultur/article105072336/Das-Einheitsdenkmal-ist-keine-Wippe.html> [cit. 2015-09-30].)

V syntetizujícím článku o Památníku svobody a jednoty a jeho ideovém začlenění do dějin Spolkové republiky Německo dospěli v roce 2011 autoři k závěru, že celá debata vzbuzuje poněkud ambivalentní pocit. Na jedné straně se přeci jen podařilo oživit zájem o revoluční tradici 19. století a tematizovat i problematiku „pozitivních památníků“, na straně druhé se ukázalo, jak obtížné bude sladit ambiciózní ideové poselství Památníku s jeho konkrétní uměleckou realizací.³⁸ Památníku navíc rozhodně neprospělo opakované odsouvání termínu jeho slavnostního odhalení, na čemž se však v poslední době podílely především technické problémy.³⁹ Zdá se však, že ještě v tomto roce nakonec získá stavební povolení a během několika let tak přibude v Berlíně památník, o kterém bezesporu ještě uslyšíme.

38 HAARMANN, Lutz – MEYER, Robert: Das Freiheits- und Einheitsdenkmal: Die geschichtspolitische Verortung in der Ideengeschichte der Bundesrepublik. In: *Deutschland Archiv*, roč. 44, č. 3 (2011), s. 391–402. Dostupné online z: <http://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/deutschlandarchiv/53296/freiheits-und-einheitsdenkmal?p=all> [cit. 2015-09-30].

39 Nejprve bylo zapotřebí zachránit kolonii netopýrů, která si našla domov v soklu po císařském památníku, následně se ukázalo, že plošinu bude nutné vybavit zábradlím, aby při „houpání“ nedošlo k úrazu, a navíc vyřešit přílišný sklon rampy, aby se na plošinu mohli dostat vozíčkáři a rodiny s kočárky. Nakonec bylo ještě nutné přesunout mozaiku z dob císařství, kterou na podstavci odhalili památkáři. Ukázalo se totiž mimo jiné, že jsou na ní vyobrazeny erby území, která patřila německému císařství.